

Reményi Ferenc:

Reményi Ede hegedűművész életrajza

– 9. rész

UTOLSÓ LÁTOGATÁS A HAZÁBAN (1891)

Atyám Bécsig elébe utazott művész öccsének. Budapesten, a vasúti állomáson megjelent a budapesti 1848-49-es Honvédegyelet elnöksége, és a Zenetanárok Országos Egyesületének küldöttsége, és lelkesen fogadták Reményit, mint soká nélkülözött bazafit és honvéd bajtársat, illetve mint a magyar művészet egyik ragyogó csillagát. A művész egyelőre atyám lakásában szállt meg. Később, mikor családja is utána jött, külön lakást bérelt, ha jól emlékszem a Múzeum körút 15. szám I. emelet alatt. Régi barátok és ismerősök egymás után keresték fel a hazatért művészt, és felidéztek vele a múlt emlékeit. A beharangozás a hírlapok útján megszakítás nélkül folyt. Úgy látszott tehát, hogy ha a hangulat nem is olyan, mint 31 évvel ezelőtt, 1860-ban, de legalábbis hasonlónak volna. De azért a különben harmonikus üdvözlő zöngékbe már akkor belevegyült néhány erősen disszonáns hang. Reményit nem csak régi barátai nem felejtették el, de régi ellenségei sem, ezek is nyilatkoztak a sajtóban. Egyik legkonokabb ellensége Ágai Adolf volt, aki a „Borsszem Jankó”-ban már Reményi jöttét, és a jövetelének kissé tényleg túltreklámozott beharangozását gunyoros megjegyzésekkel kísérte, például „Ő jön!” címmel, vagy pedig így írván Reményi nevét – a „Repülj fecském” elferdítésével –, „Reményülj fecském”. Ágai malmára vizet baltott a jórészt ügyetlenül vezetett hírlapi reklám: „Reményi búcsú-hangverseny” – „Reményi ezzel a turnéjával befejezi virtuóz pályáját” – „Reményi legbatásosabb darabjait fogja játszani”, stb., valamint az is, hogy Reményi az országot járván minden apró-cseprő városkát meglátogatott, nyilván pénzszerzés céljából. A „Pester Lloyd” is hívős, fölényes, kicsinylő hangot beszélt, nemkülönben Sztójanovits is, a „Zenetilág” szerkesztője, és az „Egyetértés” zenei referense. Kár, hogy a Reményivel rokonszenvező sajtó közleményeinek megfogalmazására nem fordítottak kellő figyelmet, s nem követték mindenben Reményi Károlynak, a művész öccsének

tanácsait. Tudjuk, hogy ő mintegy 12 éven át volt művész bátyjának úgyszólván impresszáriója az 1860-76 közti időszakban, s akkor rendkívül bőséges tapasztalatokat szerzett e téren. Ezért ő, ki most Balassagyarmaton volt megtelepedve mint ügyvéd, később mint városbíró, testvéri szeretetétől indítva, már Reményi Ede tervezett hazajövetelének első hírére, vagyis már 1890 november hava óta sűrűn levelezett főleg atyámmal, ki legalább eleinte a művész hangversenyeinek általános rendezését intezte, vagy közvetítette. Reményi Károly szakszerű tanácsokat adott az érintett városok, a meglátogatandó személyek, s főleg a sajtóközleményekre nézve. Különben ő maga is írt ily közleményeket. Ha tanácsait megfogadják, valószínűleg sokkal harmonikusabb, szebb és eredményesebb lett volna a művész legutolsó szereplése a hazában.

A többi közt őva intette bátyját, hogy a „Repülj fecském”-et és a „Rákóczi induló”-t soha ne játssza, még műsoron kívül, közkívánatra sem, mert ellenfelei rögtön azt fogják állítani, hogy igen, a magyarokat jól játssza, de csakis ezeket, klasszikus darabokat nem tud játszani; különben is, semmi szüksége népszerűséget bajhászni. Sajnos, a művésznek nem volt erélye a „Repülj fecském” iránt, több ízben viharosan megnyilatkozó közkívánatnak ellenállni. Azt is ügyetlenül, és a valóságnak nem megfelelően hangsúlyozta Hubay Károly a lapokban, hogy Reményi a „Repülj fecském”-mel, és más effajta darabokkal alapította meg világhírét. Reményi Károly helyesen utalt arra, hogy az ilyen ügyetlenségek csak Reményi Ede ellenségeinek malmára baltják a vizet. Ehelyett azt kellett volna kiemelni, hogy Reményi Bach klasszikus szóló-hegedűműveiből is fog játszani, amelyeknek révén a londoni Bach-Társulat csak az imént választotta meg tagjává. Ha Reményi nem vett volna fel egy-két magyar számot most is minden műsorába, amelynek zöme különben a klasszikusok és romantikusok műveiből volt elég változatosan összeállítva, ezzel természetesen megtagadta volna egész,

nem dicstelen múltját. Igyekezett azonban nem régi magyar repertoárjára szorítkozni, ami meglehetősen gondot okozott neki. Hiszen 15 év óta semmi kontaktusa nem volt a magyarországi zenei élettel, s nem ismerte újabb fejleményeit. Sok válogatás után megtetszett neki Szentirmay Elemérnek „Csak egy kislány van a világon” című dala (amelyet különben Sarasate is felhasználott „Cigánydalok” című magyar egyvelegében), s e dal felett budapesti időzése alatt variációs parafrázis-félet komponált, mely e dalt a műzene szférájába emelte. Elő is adta ezen átiratát nyilvánosan.

Atyám egy meglehetősen hosszú körútra kötött szerződést öccse nevében a „Harmónia” nevű vállalattal, melynek vezetője Hubay Károly volt. E szerződés nem bizonyult előnyösnek, mert a művész úgy találta, hogy hangversenyeinek látogatottságát tekintve jóval nagyobb javadalmazásban kellett volna részesülnie. Mint-hogy pedig neki igen nagy pénzre volt szüksége – nagy összegeket kellett küldenie Párizsba, családja ottani adósságainak kiegyenlítésére, továbbá családjának utaztatása és budapesti tartózkodása is sok pénzt emésztett föl –, ennél fogva a „Harmónia” rendezte körút után még egy, vagy két körutat tett, melynek rendezését más vállalkozókra bízta. Jobban járt-e ezekkel, nem tudom. Mindenesetre viszonlag legjobban jövedelmeztek azon hangversenyei, melyeket unokaöccse, ifj. Farkas Ferenc rendezett Balassagyarmaton, Losoncon és Esztergomban. (Megjegyzés: Reményi Gézáról tudjuk, hogy az 1905-ben született Farkas Ferenc zeneszerző közeli rokoni kapcsolatban állt az említett ifj. Farkas Ferencsel.) Nem tartom érdektelennek egyik vidéki hangversenyének, a kassainak, még a „Harmónia”-féle rendezés idejéből való elszámolását közzétenni. A „Harmónia” ottani megbízottja egy bizonyos Maurer Adolf volt, aki az elszámolás és az azt kísérő levél után ítélve inkább a művész, mint a „Harmónia” érdekeit iparkodott érvényesíteni.

Bevétel:

151 körszék, ár 2.50 Ft	377.50 Ft
241 zártzék, ár 1.50	361.50 Ft
33 karzat, ár 1 Ft	33 Ft
150 állóbely, ár 0.60 Ft	90 Ft

Összes bevétel: 862 Ft

Kiadás:

Terem:	80 Ft
Nyomda:	11.90 Ft
Zongora:	10 Ft
Rendezőség:	15 Ft
Rendőri engedély:	17 Ft
Sürgöny, bérkocsi:	5.12 Ft

Összes kiadás: 139.02 Ft

Maradtiszta bevétel:

722.98 Ft

Ebből átutalt a „Harmónia” részére 250 Ft-ot, azután a „Hamóniá”-n át Reményi részére 200 Ft-ot (ezt az összeget azonban a vállalat nem akarta kiadni a művésznek), 200 Ft mint „jutalék a régi deficit fedezésére” számoltatott el, 20 Ft-ot kapott a zongorakísérő, s végül az 52.18 forintos maradványt Maurer közvetlenül a művésznek küldte meg. Maurer az elszámolás után megjegyzi, hogy azon esetben, ha a művész Kassán még egy hangversenyt óhajtana adni, ő rendelkezésére áll minden provísió (jutalék) nélkül, s bizonyosra veszi, hogy ha a bevételeknek egy bizonyos százaléka a kassai múzeum támogatására fordíthatná, ismét oly nagyszámú közönség látogatná a hangversenyt, mint az előbbi.

Ilyen esetekben a művész valószínűleg megbánta, hogy nem ő rendezte lelkes és önzetlen helyi vállalkozók segítségével hangversenyeit, hanem egy szűkmarkú vállalat útján, amelynek a művészet nem öncél, hanem üzlet. A zongorakísérőnek egyáltalán nem lényegtelen kérdése csakhamar és megfelelően elintézését nyert egy fiatal és kezdő zongoraművésznek, Bodó Alajosnak szerződésével, ki Hubay Jenőt is kísérte volt oroszországi körútján. Bodó, mint néhány próba alkalmával magam is tapasztaltam, csakhamar hozzáilleszkedett mesterének egyéni felfogásához, és önálló zongoraszámaikat is szabatosan, briliáns technikával játszotta, megérdemelt tapsokat aratva. Úgy tudom, hogy ő kísérte Reményit összes magyarországi hangversenyein. Utóbb azonban visszavonult a művészi pályáról, megbázásodott, és jogi pályára lépett.

Reményi jónak látta magyarországi turnéját nem a fővárosban, hanem vidéken kezdeni meg. Egerbe és Miskolcra látogatott el legelőbb, ahol nevelkedett, illetve született. A rendelkezésemre álló adatokból nem állapíthatom meg pontosan, hogy mely vidéki városokban, és mikor fordult meg. Annyi bizonyos, hogy Eger és Miskolc után még februárban Debrecen következett két hangversennyel, valamint Nagyvárad és Ungvár. Március 2-án Kassán játszott, s azután következett első budapesti hangversenye (márc. 4.).

Nyitran március 22-én játszott. Áprilisban, 1-én és 14-én volt két hangversenye Budapesten, a kettő között megjárta Esztergomot (ápr. 2.), Balassagyarmatot (ápr. 4.), és Losoncot (ápr. 5.). Májusban az Alföld, Erdély és általában Magyarország keleti része került sorra: Marosvásárhely két hangversennyel (egyik május 2-án), Szatmár, Nagybánya (május 6.), Fogaras, Nyíregyháza (május 10.), Miskolc még egyszer (május 11.), s valószínűleg még május hó folyamán Szeged, Arad és Pécs.

De ez csak igen hiányos felsorolása az általa több mint három hónapon át, fáradhatatlanul végzett művészi vándorlás folyamán érintett városoknak, melyeknek egyikében vagy másikában kétszer is megfordult. De nem is szükséges a hiánytalan sorozatot megállapítani. Hiszen fogadtatása és szereplése a vidéken majdnem tipikus volt, s folyvást megismétlődött. Elegendő lesz tehát egyik-másik vidéki hangversenyét ismertetni, és szembeállítani budapesti hangversenyeinek lefolyásával, melyek egészen más jellegűek. Megállapítható az is, hogy kár volt oly tömördek hangversenyt adni akkor is, szűk hazánkban. Ellenfelei azonnal kibaszni látták e ténykedését, népszerűség- és pénzhajbászását vetették – bár burkoltan – szemére, s rámutattak azon tényre is, hogy a nagy külföldi művészek csak a fővárosban lépnek fel, de még hazai művészeink sem járnak végig az országot. Lejáratta tehát magát. Ez az eredmény ismét csak azt bizonyítja, hogy mindenben bölcs mérsékletet kell tartani, és hogy a több sokszor kevesebbet ér, mint a kevés. Mentségére felhozhatjuk nem csak a már érintett okot, hogy tudniillik pénzre tényleg nagy szüksége volt, hanem azt is, hogy vidéken mindenütt nagyon lelkesen fogadták, és nehez lett volna ellenállni a csábításnak, mely újabb és újabb sikereket és ovációkat ígért, ha folytatja turnéját.

Mielőtt Reményi vidéki és budapesti szereplését leírnám, néhány vonással jellemezni

akarom a nagy különbséget a vidéki és fővárosi intelligencia hazafias érzülete közt, ahogy az utóbbi félszázad folyamán kialakult. A múlt század közepén e tekintetben különbség nem volt, sőt tudjuk, hogy a forradalmi mozgalmak éppen Pestről indultak ki. Az 1860 idején beállott nemzeti felbuzdulás is erős bullámokat vert még, nem csak a provinciában, hanem a fővárosban is. Korábban már láttuk, hogy mily elemi erővel követelte a Nemzeti Színház közönsége Reményitől, hogy a rendőrség által eltiltott Rákócziat játssza.

A változás érezhetően a kiegyezéssel (1867) kezdődik. A magyarság elnyomása megszűnt, a nemzeti érzelmek szabadon nyilvánulhattak meg. Az alkotmányos éra beköszöntével Magyarország, legalább ami belügyeit illeti, önmagát kormányozhatta a felelős magyar minisztérium és népképviselő útján. A kormány, és az azt támogató parlamenti többség az úgynevezett szabadelvű politikát követte, amely elvitathatatlanul hatalmas lendületet adott a nemzet életének, főleg anyagi, közgazdasági téren. Felvirágozott a kereskedelem, az ipar, a közlekedés. A kormány azonban egyoldalúan a főváros érdekeit támogatta intézkedéseivel. Budapest lett az egész vasúti hálózat gócpontja, ott alakult meg a legtöbb gyár, s egyéb üzem. A főváros ennek folytán majdnem amerikai arányokban fejlődött. Ennek az lett a következménye, hogy az a népességi elem, melynek igazi hazája nincs, s melynek csak két eszménye van: a pénz és az érzéki élv, melyet pénzzel megszerezni lehet, azonnal megérezte a pénzszerzés nagy lehetőségét Budapesten, ott nagy számmal letelepedett, elszaporodott, meggazdagodott, tehát el is hatalmasodott. Pénzével, mozgékonyágával, élelmességével s hatalmas törtetésével egymás után hatalmasok, vagy legalább is befolyása alá kerítette összes kultúrtevézőinket, mindenek előtt a szuggesztív erejű sajtót. Főleg e sajtó alámosó hatása alatt, a főváros egyéb intelligenciájának, főleg pedig a munkásosztálynak jó része lassankint elanyagiasodott. A nemzeti eszmények háttérbe szorultak, az anyagi jólét, ez az új ideál Budapesten is uralomra került. Az ekképp elváltozott mentalitású fővárosi intelligencia egész más szempontból néz minden kultúrmozgalmat, a többi közt a művészetet is, mint egy hazafias eszményekért élő és lelkesedő közönség. Egy művésszel szemben tehát nem elsősorban annak nemzeti értékét méltatja, hanem bidegen mérlegeli, milyen rangot képvisel az illető művészi kvalitásaival, a világ összes művészeinek

sorában, sőt a magyar érület és születés inkább hátrány, mint előny, mert a külföldi ember több autoritással (tekintéllyel) bír, mint a hazai. El van kényeztetve, mert a világhíró művészek oda jönnek, ahol pénz van és viszont, a pénz birtokosai elsősorban élvezhetik e művész jövedvényeket, mert van pénzüik hozzá, és ebből bizonyos mértékben és irányban kifejlődött kulturális igényük.

E folyamatnak következménye tebát az, hogy a fővárosban domináló elem nemzetközies és anyagias, míg a vidék, amely nálunk csak lassan fejlődik, inkább megővta régi jellegét, s ezért még mindig hazafias, és általában az eszmények iránt inkább lelkesedik.

Ez az érzelmekülönbözet már 1891-ben is megvolt, mikor Reményi 15 évi távollét után hazajött. Azonkívül egy új nemzedék nőtt fel, mely őt csak hírből, jórészt ferde hírekből ismerte. Ez a fő oka annak, hogy miért fogadta a hazatérő magyar művészt, a hajdani szabadságbarcost, s a nemzet vigasztaló és feltüzelő begedűsét a vidék olyan lelkesen, a főváros közönségének jó része pedig viszonylag hidegen. A sok vidéki szereplés közül kiválasztom a nagyváradi, melyről a „Szabadság” című ottani napilapnak 1891. február 27-iki száma a következőképp számol be.

Reményi Ede Nagyváradon (február 26.)

A világszerte ünnepelet művészt tegnap Nagyvárad falai közt tisztelgettük. Az izgatott várakozás, mely fellépése elé irányult, jogosnak bizonyult. Reményi ma valóban a legelső begedűművész, akit csak bámulni és tapsolni lehet.

Délután érkezett meg a 3 órai vonattal. A vasúti állomáson sokan várták. A Zeneegyesület tagjai különösen szép számban jelentek meg. Amikor Reményi a vonatról leszállott, s az alacsony termetű, teljesen borotvált arcú, jóságos kinézésű férfit a közönség meglátta, zajos éljenzésben tört ki, mely mindaddig tartott, míg a nagy vendég kísérőjével, a fiatal Bodó zongoraművésszel, és Tibor fiával a peronra lépett. Reményi, dacára 61 évének, friss és életerős, mozdulatai ruganyosak, kedélye ép és derült. Mezey Mibály, a Zeneegyesület elnöke üdvözlé Reményit. Örömet fejezte ki afelett, hogy a körútban Nagyváradot is meglátogatta, és a közönségnek alkalmat adott arra, hogy a világ által csodált művésztében gyönyörködjék. Reményi válaszában megjegyzé, hogy szívesen jött

Nagyváradra, és óhajta, hogy csak némileg is megfelelően a hozzá fűzött várakozásnak.

Az éljenzéssel fogadott válasz, és a bemutatások után kocsikra ültek, és Reményi ifj. Bölöny Sándorral, kinek vendéglátását elfogadta, ennek lakására bajtatott, ahol többen meglátogatták.

A hangverseny este 8 órakor kezdődött, de már 7 órakor sűrű csoportokban özönlött a közönség a Sas felé, s háromnegyed 8-kor zsúfolásig megtelt a nagyterem. Zichy Géza hangversenye alkalmával voltak csak ennyien jelen; nem volt egy talpalatnyi hely, a melléktermek, a karzat is szorongásig megteltek. Nemcsak Nagyvárad közönségének színe-java, de a megye számos előkelő családja is bejött a hangversenyre.

Fullasztó bőség és ideges izgatottság uralkodott, amikor belépett Reményi Ede. Falrengető taps és éljenzés fogadta, mely csak akkor szűnt meg, mikor Reményi a begedűjéhez nyúlt.

A lélegzet elült az ajkakon; csend honolt az egész teremben, s Reményi elkezdte játsszani Mendelssohn begedűversenyéből az „Andante és a Finale”-t. Az egyszerű szárazfa hatalma, csodálatos bűbája kolosszusként emelkedett ki a közönség előtt Reményi játékában, amely során aztán több zeneművet is bemutatott. Sírt, jajgatott, kesergett a begedű; majd örült és nevetett; a fájdalom és öröm hangjait utánozhatatlan finom árnyalatokban, és szívhez, lélekhez szólva fejezte ki, úgy, hogy a közönség nem győzte beszívni az édes hangokat, melyek úgy folytak a begedűből, mint a patak vize. Alapos és korrekt technika, és ami a fő: mély érzés és melegség uralja Reményi játékát, mely magával ragadja a közönséget, és minden darab után viharzó, harsogó tapsözönben tört ki. (Megjegyzés: A tudósító valószínűleg nem túlzott. A művész 1891. február 12-én, a London melletti New-Elthamben adott hangversenyéről írt kritikájában Bernard Shaw Reményit Sarasatével hasonlította össze, és így fogalmazott: „...ami az élet intenzitása a hangban – és ez sarkalatos pontja a hegedűs erőteljességének –, az elképzelés frissessége és a megingathatatlan hit abban a sajátos módban, ahogy mindezt csinálja –, ezeket tekintve Reményi mellett Sarasate gyakorta nem több közönséges muzsikuskánál.” – „The World” 1891. febr. 18. – Lásd: G. B. Shaw a muzsikáról, Bp., 1959. 115–117. l.)

A remek zenedarabok, melyeket Reményi felülmúlhatatlan virtuozitással és művészi ízléssel játszott, minden nagyszerűségük

dacára sem voltak képesek úgy megragadni a közönséget, mint a magyar dalok. És tényleg ezekben legnagyobb Reményi. Ezekben áll előtünk teljes nagyságában a magyar művész; érzéseiben és kifejezéseiben azt rejti, minden motívumán és nyirettyűvonásán látszik, kiérzik belőlük a magyar szellem, mely annyira becsessé teszi játékát, s amely gyújtó hatást képes előidézni a leghidegebb hallgatónál is. Mikor a „Repülj fecském” című, híres force-darabját (erős oldalát bemutató darabját) előadta, a közönség nem győzte eléggé csodálni a rendkívül finom játékot, mely a gyönyörű dal valóban feledhetetlenné tette. Reményit, ki valódi Stradiváriuson játszott, hangverseny közben és után sokan üdvözölték. A hangverseny után, melynek hatása maradandó lesz hosszú időig, előkelő közönség gyűlt össze a Sas alsó termeiben, hol Reményit beléptekor Hamza Miksa és fia cigányzenekara a Rákóczi-indulóval, a közönség pedig éljenekkel fogadta. A vacsora alatt természetesen tósztok is voltak. Először dr. Bodor Károly üdvözlé Reményit csinos beszédben, a Zeneegyesület nevében, majd Endrődi Sándor éltette költői szépségű beszédben Reményit, kit a madárhoz hasonlított, mely vándorútjára is magával viszi hazája iránti ragaszkodását. Reményi érdeme, hogy a külföldön is magyarnak maradt minden ízében, szívének minden dobbanásában, a mi szeretetünket, fájdalomunkat és lelkesedésünket visszhangozzák az ő húrjai. Ezután általános figyelem mellett Reményi szólott, s szíve mélyéből köszönetet mondott a lelkes szavakért. A sok dicséretet, amit róla elmondtak, annak tulajdonítja, hogy míg külföldön volt, tehetőségét mindig a magyar nemzetnek szentelte (éljenzés). Erről meggyőződhetett akárki, aki arra járt, amerre ő. Neki, úgymond, a

bazafiság olyan, mint a lélegzet (éljenzés). Amint lélegzés nélkül nem élhet, úgy nem élhet bazafiság nélkül sem (zajos éljenzés). Ha tett valami jót és nemeset, az csak bazafiságának tulajdonítható. Kijelenti azután, hogy az a hír, hogy ő most búcsúhangversenyt ad, nem való; csak Amerikába megy egy kicsit, ahol 224 hangversenyt kell adnia egymás után, már október 15-én játszania kell, de a vén muzsikusz azután sem bal meg, hanem visszatér, és állandóan Magyarországon marad (éljenzés), sőt Nagyváradra, e szép és nemes városba 2-3 hónap múlva is visszajön (lelkes éljenzés). Ha visszatér, be akarja fejezni a magyar zenéről kezdett tanulmányát is.

Tebát akkor még vissza akart térni Magyarországra, valószínűleg a lelkes fogadtatás batása alatt. De csakbamar beláthatta, hogy állandóan a bazában élni éppoly lehetetlen most, mint volt 1876-ban. Ezért Amerikában telepedett le, hol tág tere volt a működésre, s ellenségei sem voltak, csak barátai. Élete vége felé még egyszer baza akart jönni. Erről más helyütt esik szó. A magyar zenéről írt tanulmányát soba sem fejezte be, amint hogy a nagy művek alkotására e bobém embernek, kit folyton zaklatottak a megélhetés gondjai, sem ideje, sem nyugalma nem volt. A jókedvű társaság sokáig maradt együtt. A 12 óra előtt távozó Reményit lelkes éljenzésekkel és zenezóval kísérték ki a teremből.

Néhol a fogadtatás még melegebb, ünneplésesebb volt. Így például Szegedről azt írja a művész atyámnak: „Na hiszen, egész Szeged városa kint volt a fogadtatásomon.” Losoncon, mely városnak Reményi díszpolgára volt, már a batáron üdvözölte őt a nagyszámú küldöttség,

A polgármesterrel az élen, a város díszfogatán, egy hosszú kocsisor élén vitték a nemzetiszínű lobogókkal díszített utcákon át. Ahol ciszterciák, vagy piaristák, vagy bencések rendháza volt, többnyire ott szállt meg, s ilyenkor a rendnek küldötte is fogadta. Másutt, például Esztergomban, a hangverseny folyamán valamely hölgyzónok babérkoszorút, vagy virágcsokrot nyújtott át neki. Reményi felhasználta vidéki hangversenyeit arra, hogy szokott jótékonyágát most is kifejtse, vagy bazafias és társadalmi kötelességeinek eleget tegyen. Marosvásárhelyen például az egyik hangversenyét jótékony célra rendezte, és pedig a római katolikus hitközség épülőfélben lévő leányiskolája és nevelője javára. „A tiszta jövődelemből – írják – Kovács Ferenc ottani apátplébános atyának, az intézet kápolná-

ja számára oltárt állítunk, melynek bomlokzata hirdetni fogja az utókornak a nagynevű művész jótékony szellemét.”

Debrecenben koszorúkat tett le a Petőfi-szobor mintázatának talapzatára, és a Csokonai szoborra, meglátogatta a főiskolát, és a beteg Révész püspököt. Tiszteletére Dégenfeld főispán soiré-t (estélyt) adott. Balassagyarmaton, midőn értésére esett, hogy a leányneveléssel foglalkozó „Páduai Szent Vince leányai” apácarend szintén óhajtaná őt hallani, de a rendi szabályok szerint nem vehetnek részt nyilvános hangversenyen, legott önként elhatározá, hogy bemegy a rendházba, és játszik e művelt lelkű, áldásosan működő, tanító hölgyeknek. Pár órával a hangverseny előtt megjelent a zárdában, hol a főnöknő egybegyűjté társnőit a fogadó szobában. Reményi a szoba közepén leült egy kemény székre, s pár percnyi magába mélyedés után két igen szép, egyházi stílusú darabot, és befejezésül magyar népdalokat hegedült. „Festő ecsetjére lett volna méltó e jelenet”, jegyzi meg a „Nógrádi Lapok” 1891. ápr. 12-iki száma. (Meg is örökítette utóbb egy festő.) „A főnöknő és a zárdabeli nővérek a gyönyörű zene hatásától szóhoz is alig jutva köszönték meg, és hálálkodtak a művésznek e nemes tettéért.” Mikor Debrecenből Nagyváradra utazván, Püspökladányon négy óra hosszat kellett várakoznia, megtáviratozta Ladányba érkezését azzal, hogy jöjjön ki a község népe a pályaudvarra, játszani fog nekik ingyen. Impulzív, ötletes, minden nemes cselekedetre hajlandó volt tebát most is, úgy, mint fiatal korában. Öreg honvédeket, ha találkozott velük, megajándékozott. Nagy bajt és fejtörést okozott mindenütt vendégszerető házigazdáinak, különösen február és március havában, hogy mivel vendégléjk meg, mert ő semmi áron nem volt hajlandó eltérni vegetáriánus életmódjától, sem szeszes italhoz nem nyúlt hozzá. Most pedig áttérek budapesti hangversenyeinek ismertetésére.

Első hangversenyét március 4-én tartotta meg a Vigadó nagytermében, ilyen műsorral: Mendelssohn hegedűversenye (mind a három tétel), Paraphrase de Concert Schubert egy témája felett (saját szerzemény), Playera és Zapateado Sarasatétól, Magyar nemzeti dalok (saját szerzemény), Paganini: Caprices (a 21. és 24. szám). Közben Bodó játszott három zongoradarabot. E hangverseny lefolyásáról két recenzió áll rendelkezésemre. Az egyik „G” jelöléssel, a „Budapesti Hírlap” 1891. márc. 5-iki számában jelent meg, s méltányos, megértő, meleg hangon van megírva. Jóval bü-

vösebb, kritikusabb, fölényeskedő a másik, melyet valami „X” jelű tudósító írt a „Neues Pester Journal”-ban, ugyanazon a napon. Mindkettőt csak lényegtelen részek kibagyásával közlöm, mert élesen világítják meg a 60-as évek óta alaposan megváltozott budapesti közönséget, s annak magatartását, bárba ott voltak Reményi barátai és tisztelői a régi időkől is. A „Budapesti Hírlap” tárcája így szól.

Reményi hangversenye

A Vigadó nagyterme, mely felé ma este az a valóságos népvándorlás hömpölygött, most 20 éve nem volt olyan, mint most. Ma kevesebb benne a csillogó, és kevesebb a rikítóan világos szín. Homályos festékekkel vonták be a padozatot, sötétebbre márványozták az oszlopokat. És ebbe a józanabban, egyszerűbbé lett terembe ma egészen más közönség jár, mint a 70-es évek elején. A mai hangversenyhallgatókban több a gondolkozás, mint a lelkesedés, kevesebb a melegség, mint a hideg ítélet. Az elnyomás szomorú ideje már csak emlékezet, és vele együtt immár csak emlékezet a hatalmas nemzeti reakció is, amelyet az osztrákok jogsértése a természet törvényei szerint felidézett. Nem járunk többé magyar rubába, mert nincs ki ellen demonstrálni, nem tombolunk többé, ha a cigány rábúzza a Rákóczit, mert nem tiltja senki. Nagyon megerősödünk. Nem ujjongunk többé, ha felbukkanik egy-egy nagy művész, a szépek bármely országában, mert az egyetlen uralma megszűnt, és egészen közönséges dolognak tartjuk, ha itthon és külföldön hazánk fiai szép sikereket érnek el, mert igen sokan dolgoznak és törek-szenek. Megbecsüljük a magunkét most is, de a pusztá magyarság egymaga nem tesz naggyá nálunk senkit; mindent a maga érdeme szerint ítélünk meg. Ez elé a megerősödött, megsokasodott, és magában bízó magyar közönség elé lépett ma este Reményi, akit a 30 év előtti nemzedék rajongó lelkesedéssel vett körül, mint vigasztalóját a szomorú napokban, a nemzet zenéjének legnagyobb megszólaltatóját a hallgatás közepette, s az egyetlen igazi magyar művészt az időben, mikor a Liszt Ferencek nem voltak itthon, s külföldről írták ellenünk a könyveket (a szerző megjegyzése: ez csakis Lisztnek a cigányzenéről szóló művére vonatkozhatik. Liszt sobasem írt magyar hazája és nemzete ellen, s téves nézetét a magyar zenéről, melyet cigányzenének minősített, később visszavonta). Mikor fölmentem a lépcsőn, és láttam a gyü-

lekező sokaságot, azt hittem, hogy ez este mégis a múlt évtizedek lelke fog megelevenedni. Egészen más publikum volt ez, mint a rendes. Eljött ugyan a mi zeneköztestársaságunk apraja-nagyja, még a főúri világból is. De láttunk sok matrónát, öregurat, kik a „Repülj fecském”-et még mint eladó leány, s első éves jogász hallgatták, ifjú lelkesedéssel. Láttunk atillás aggastyánokat, kik a szabadságharcbeli kis ezüstkoszorút viselik a mellükön; most viszontlátni jöttek a sötét napok fényes zenészét. A szakadásig tömött nagytermet egész ünnepiessé tette ez a szokatlan gyülekezet; a nyitott kisterem ajtóiban pedig egymás bátán tolongott néhány száz fiatalember. Fél 8-ra volt kitzúve a hangverseny kezdete, de Reményi még 8 órákor is ott beszélgetett az első sorban ülő Tisza Lászlóval (a Budapesti Honvédegylet elnöke), s más régi ismerőseivel. A közönség nem is vette észre a fehé nyakkendő, frakkos, beretvált képű kis embert. Végre a kisterem népe türelmetlenné vált, tapsolni kezdett, s egy felfedezésre méltó, hatalmas tenorhang óriás „balljuk”-ot és „leülni”-t kiáltott végig a közönség feje felett. Talán e bosszas várakozásból keletkezett ingerültség volt az oka, hogy a pódiumra lépő Reményit nem fogadta olyan impozáns üdvözlés, mint aminőt kétségkívül megérdemelt volna a Petőfi-szobor alapvetője, 20 éves távollét után. Keresetlen, nyugodt megjelenése eleve megcáfolta azokat a legendákat, melyeket az ő követelő, és elbizakodott voltáról anyáinktól hallottunk. És igen egyszerűen, minden pretenziók (hivalkodások) nélkül játszotta el Mendelssohn legismertebb hegedűversenyét. Azt hiszem, Amati volt a kezében, mert a cremonai mesterre vall a nem széles, de szívhez szólóan lágy és édes hang. A laikusok, kik tüstént csodákat vártak Reményitől, nagyot csalódtak. Mert ő ezt a koncertet csak úgy adta elő, mint akárki, nem tolakodott előtérbe a saját énjével, nagyon mérsékelt volt, csak a közönség „felsőbb tízszertize” vette észre azt, ami a mesterben a legnagyobb érték: a nemes kantilénát, a szentimentalitás nélküli érzést, és a költői gondolkodást. Gyönyörű volt az első tétel cadentiája, véges-végig megragadó az Andante, és fényes az Allegro molto vivace. A közönség azonban mégis meglepő hidegen viselkedett, a taps csak udvariasságszámba ment. Hol maradt a lángoló lelkesedés, amelyet Joachim gyűjtött fel ugyane darabbal? E hüvös hangulat nyitja talán az, hogy a telitömött két teremben kicsi e hegedű hangja, és a hátul levő közönségre nézve nagyon sok részlet elveszett. Némileg melegedni kezdett a hallgatóság

Reményi Schubert-átiratára, amely óriási technikai nehezégeken épül, és csillogó; Sarasate két, boszorkánymesterséget követelő spanyol nótája már akkora tetszészajt idézett fel, hogy a művész ráadás gyanánt eljátszotta Chopin Esz-dúr Nocturne-jét, saját átiratában. Az igazi, a nagy forrongást azonban Reményi magyar nótái kellették: Két lassú, és a „Kis szekeres, nagy szekeres”, meg a „Szomorúfűz ága”. Nem egyszer volt alkalmunk hirdetni e lapban, hogy a ráfaragott cifraságok elvékonyítják, meggyöngítik a mi népzeneink törzsét, s megmondottuk azt is, hogy e ma már szinte általános biba Reményitől ered. Ismételjük ezt ma is, hallván e virtuózuul kieszt s virtuózuul előadott hangcikornyákat. Nem ilyen a magyar muzsika, bizony nem. És nem is ez lelkesített ma, hanem az igazi magyar zamat, mely kiértett még az összehalmozott sok cifraság alól is, a művész játékból. Hej, ha egy igazi nótát hallhatnánk ettől a mestertől, akiben a mi géniusunk él! A közönség riadó tapssal üdvözölte a ritka, igen ritka vendéget: a magyar szellemet. De Reményi nem ismételt semmit, csak eljátszotta Paganini 24 Capricciójából a legnehezebbet, mely az üveghangoknak örök iskolája. Eljátszotta igen nagy virtuózsággal, akár egy Sarasate vagy Thomson, hanem bát ez nálunk már nem szokatlan dolog. A technika már csak szolgálja a talentumnak, az egyszerű anyag, amelyben kifejeződik.

Tíz óra felé járt az idő. A közönség felkerekedett, és elindult a ruhatárok felé. Ekkor azonban a kisteremből előtört néhány száz hallgató, akik egész este vajmi keveset hallottak, és a pódium köré tódulva lelkes zsarnoksággal követelték, hogy Reményi játsszék még valamit. „Repülj fecském”, harsogott a sok torok. A mester 5-6-szor is megjelent a pódiumon, mozdulatokkal fejezve ki, hogy nem bír többé; mikor nem használt, szóval mondta el igen szimpatikus egyszerűséggel: „Tisztelt Hölgyeim és Uraim! Nagyon fáradt vagyok a sok utazástól, meg nagyon elfogult a fogadtatástól. Nem bírok játszani. De majd, ha visszajövök, játszok Önöknek annyi magyart, amennyi csak kell.” Harsány éljen felelt e szavakra.

Ezzel véget ért ez a szép este, mely csak azokat nem elégitette ki, akik azt képzelték, hogy az idő folyama most az egyszer vissza fog vonulni, egy negyedszázad előtti medrébe. Reményi az, aki akkor volt: geniális művész, egyike az élő legelesebb hegedűsöknek, és nekünk legkedvesebb, mert a legmagyarabb. De a közönség megváltozott; rajongani nem igen tud e pozitív gondolko-

dású világban, s babérrerdőket sem pusztít el, hogy a művészek lábához rakja a lombokat. A mai koszorú, a mai tapsok és éljenek sokkal becsesebbek, mint a régi diadalok voltak, mert csakis a művésznek magának szólnak.

A „Neues Pester Journal” így számol be a hangversenyéről. Miután egészen hasonlóan, mint a „Budapesti Hírlap”, jellemzi Reményi jelentőségét a múltban, a mai est szokatlan összetételű, és nagyszámú közönségét, s a hangverseny előzményeit, ezt írja (megjegyzés: a magyar fordítás a német szöveg után található):

„Neben ihnen (tudniillik az öreg honvédek, s a vidékről is összesereglett polgárok, kik még egyszer akarták ballani Reményit) sassen wir Jüngeren, wir Modernen, welchen bloss der Ruhm von Reményis Künstlerschaft überliefert worden ist, die wir ihn selbst nicht gehört – aber all' die anderen Grossen, welche jetzt als leuchtende Sterne an dem Himmel der Kunst prangen. Da erklingt der Ton der Saiten, die der Künstler stimmt mäuschenstill wird es im Saale. Ein kleiner Mann mit scharf gemeissem Kopf betritt das Podium und rauschende Applausgrüsse, brausende éljen-Rufe schallen ihm entgegen. In nervöser Eregtheit beginnt er das Mendelssohnkonzert zu spielen, er überstürzt sich, er kratzt, er fährt mit dem Bogen unter die Saiten: die Rührung hat ihn übermannt. Doch bald gewinnt er seine Ruhe, und spielt in tadelloser Präzision weiter. Nach jeder Numer seines Programmes ertönt lauter Beifall, der lauteste nach dem ungarischen Liedern. (Ezután következik a kisterembeli fiatalság előtörése a pódiumhoz, további magyar dalok követelése, aminek a művész fáradtsága, s elfogultsága miatt nem tud eleget tenni.)

Und nun sei, nachdem der Chronist seiner Pflicht nachgekommen, auch dem Kritiker ein kurzes Wort gegönnt. Gar viele und uns haben Eduard Reményi heute zum ersten Male gehört uns seine vielgerühmte Individualität kennen gelernt; wir vermögen somit auch über den Künstler ein unbefangenes Urteil zu fallen. Der heutige Abend hat uns gezeigt, dass Eduard Reményi tatsächlich unter die hervorragendsten Violinvirtuoson der Gegenwart gehört. Seine Technik ist eine doch entwickelte, sein ton von edler, ruhiger Glätte, seine Bogenführung eine ebenso kühne, wie sichere. Wenn wir indess Reményi nicht auch für einen gleich grossen Künstler erklären können, so scheint uns der Grund biefür in der

eigentümlichen, festgefühten Individualität Reményis zu liegen, welche zu einer wirklich künstlerischen Abklärung nicht gelangen konnte. Das spezifisch magyarische Moment, welches sich in dem Untergrunde eines zwischen dämonisch-wildem Auf lodern und melancholisch-süßem Schwanken schwankenden Empfindens äussert, tritt bei dem Spiele Reményis im Rhythmus, in der Nuancierung, in der Phrasierung überall zum Vorschein. Was uns der Konzertegeber als Menellsobn-Konzert bot, war ein interessantes, ungarisch verschnürtes, stellenweise willkürlich korrigiertes Tonstück, welches von ihm mit blendender Virtuosität, im Andante mit wobltuender Schlichtheit des Ausdrucks gespielt wurde, aber Violinkonzert Felix Mendelssohns war es nicht. Diese magyarisirende Bestreben, das immerhin als Originalität gelten mag, findet seinen Ausdruck, ob nun Reményi Kompositionen Sarasates, eine Transcription von Chopin's Es-dur Nocturne, eigene Variationen über ein Schubertsches Thema oder Kaprizen von Paganini spielt. Innerhalb dieses national verengten Rahmens zeigt aber der Vortrag Reményis so viel Adel, der Form, so viel tiefquellende Empfindung, dass ihn unser Herz lieben muss, wenn ihm auch vielleicht unser Kopf nicht immer zustimmt."

(Mellettük ültünk mi fiatalok, modernek, akik előtt Reményi művészi hírneve ismert volt, de akik magát Reményit soha nem hallottunk – hallottuk viszont valamennyi művészársát, akik ma világító csillagként büszkélkednek a művészet egén. Ekkor felhangzott a húrok zenéje, és a teremben néma csend lett. Egy éles arcélű, kis emberke lépett a pódiumra, hatalmas tapsvihar közepette, és hullámzó éljen-kiáltások visszhangzottak feléje. Ideges felindulással kezd játszani a Mendelssohn-koncertet, túlfűtöten, kaparva húzza a vonót a húrokon: a meghatódottság legyőzte. De hamarosan visszanyeri nyugalmát, és tökéletes precízséggel folytatja. Programjának minden egyes száma után hangos tetszésnyilvánítás hangzik fel, a leghangosabb a magyar dalok után. És ezek után, amikor a krónikás megtette kötelességét, szenteljünk néhány szót a kritikának is. Amint sokan mások, mi is ma hallottuk először Reményi Edét, és ismertük meg sokat dicsért egyéniségét; így megkísérlünk a művésztől elfogulatlan ítéletet mondani. A mai este megmutatta nekünk, hogy Reményi Ede a jelenkor legkiválóbb hegedűvirtuózai közé tartozik. Kiforrott technikája, nemes, zökkenőmentesen csengő, könnyed hege-

dűhangja van, vonóvezetése éppen olyan merész, mint amennyire biztos.

Ha mi eközben Reményit nem a nagy művészekkel egy sorban említjük, ennek oka Reményi sajátos individualizmusában keresendő, amely nem segíti tisztázni előttünk, vajon igazi művésztől beszélhetünk-e. Az a jellegzetesen magyaros tényező, ami a háttérben, hullámzó érzelmeket fejez ki a démonian vad fellángolások, és a melankolikusan édes bágyadság között, jelenik meg Reményi játéknak ritmusában, jön elő frazeálásában. A Mendelssohn-koncert, amit a hangversenyző előadott, érdekes, magyarosan gombolt, helyenként önhatalmúlag korrigált zenedarab volt, amit ő csodálatos virtuozitással, az Andantéban pedig jóleső egyszerűséggel játszott, de az nem Felix Mendelssohn hegedűversenye volt. Ez az eredetiségnek tűnő, magyaros törekvés azt juttatta számunkra kifejezésre, hogy Reményi Sarasate műveit, Chopin Esz-dúr Nocturne-átiratát, a Schubert-témára készített variációt, vagy Paganini Caprice-eit játszsa. De ebben a nemzeti sűrítvényben Reményi előadása annyi nemességet, formát, mélyről jövő érzelmet mutatott, aminek szívünk még akkor sem tudott ellenállni, ha eszünk ennek az ellenkezőjét diktálta.)

Nagybátyám e hangversenye napján még lábadozó beteg voltam, s így nem lehettem jelen. Zeneértő rokonaim elbeszélése szerint a művész játéknál tényleg meglátszott, hogy elfogult volt. Reményi azon művészek közé tartozott, kiken a hangulat uralkodik. Magam is tapasztaltam ezt egy hónappal később. Április 1-én adott második budapesti hangversenyén már részt vehettem, s ott voltam másnap, Esztergomban adott hangversenyén is. Bármennyire tetszett budapesti játéka, mégis jobban megkapott Esztergomban. Látszott rajta, hogy a meleg érzésű, vidéki miliő lelkes fogadtatása és ünneplése egész énjét jóleső melegséggel töltötték el, mely játékában megkapó, elragadó kifejezést nyert. Második budapesti hangversenye április 1-én volt, még pedig a Vigadó kistermében. E hangversenyre nézve is a legjobbnak vélem, ha a meglévő bárom recenziót kivonatolva ismertetem. A „Nemzet” meleghangú, a „Budapesti Hírlap” már jóval hüvösebb, és a „Pester Lloyd” éles hangú, gunyoros s bizonyos vállvergető fölénytel írt kritikát (mindhárom ápr. 2-án jelent meg). A hangversenyterem ismét megtelt, s a művészt lelkesen fogadták. E hangversenyén természetesen már nem játszhatta mint „grosse pièce”-t, a Mendelssohn-koncertet, hanem az akkor még

kevésbé ismert, rendkívül szellemes és érdekes Godard-féle „Concerto romantique”-ot adta elő. A műsor többi számaival Chopin- és Schubert-művekről készült saját átíratai, és magyar népdalátíratok képeztek.

A „Nemzet” kritikusa bevezetésül megemlíti, hogy Reményi valóságos diadalmenetben járta be az országot; hírlik, hogy fog még egy harmadik hangversenyt is adni a fővárosban, de reméli, hogy ez sem lesz búcsúhangversenye, hanem, ha nem is zárhatja magát Magyarország falai közé, ami értetető, mégis reméli, hogy hangversenyéva-dunkat egyszer-egyszer gazdagítani fogja ezután is. „Mai hangversenyére – így írja tovább –, a Vigadó kistermét a legelőkelőbb közönség zsúfolásig megtöltötte, s a lelkesedés és taps piécéről piécére (zenedarabról zenedarabra) növekedett. Godard „Concerto romantique”-jával nyitotta meg Reményi hangversenyét, s a rendkívül nehéz koncertdarabot bámulatos virtuozitással, játszva könnyedséggel adta elő. A közönség lelkesedése akkor hágott azonban a tetőfokra, midőn magyar darabok kezdtek elhangzani nyirettyűje alól. Ezek közül először a „Hősi magyar” című magyar dalegyveleget játszotta, s amelyre az „Ősi magyar” jelző még jobban ráillenék, amennyiben több régi kedvelt magyar dalt írt át benne Reményi, a maga eredeti, zamatosan magyaros stílusában. Ettől kezdve az egész műsor felbomlott, mert a közönség folyton megismételtette a magyar dalokat. Reményi kénytelen volt majdnem két hangversenyt elbegezdülni egy este. De a mestert láthatólag felvillanyozta a közönség lelkesedése, játékból a bravúr és a virtuozitás mellett kiérezett a művész érző szíve, a magyar ember érzése, aki bosszú idők múltán ismét magyaroknak játszik magyar dalt. A mai estének kétségkívül a legkiemelkedőbb pontja lesz a „Repülj fecském” kezdetű népdal előadása. Midőn e dalba kezdett Reményi, csend állott be a teremben, mindenki valósággal visszafojtott lélegzettel hallgatta a maestrót, csak hogy egyetlen hangot se veszítsen a híres dalból. Ezt az „Ezt a kerek erdőt járom én” követte. A programnak ezzel már vége volt, de midőn a közönség csak nem mozdult, hanem percekig tapsolt, Reményi még a Marseillaise motívumaiból átírt darabban toldotta meg a hangversenyt. Ez az Amerikai Egyesült Államok számára írt „Szabadság himnusza”, amely egyáltalán nem átírata a Marseillaise-nek, hanem csak némi ritmikai és igen kevés dallambeli hasonlatossággal bír a francia szabadságdallal.

Közreadja: Rakos Miklós (Következő számunkban folytatjuk)